

SÖZLÜ TARİH VE BELGESEL SİNEMA

Yard. Doç. İlknur ULUTAK*

ÖZET

Sözlü tarih yöntemi tarih biliminde, sosyolojide, antropolojide, folklor araştırmalarında sıkça başvurulan bir yöntemdir. Aslında tarih kadar eski olan bu yöntemin 'Sözlü Tarih' terimi ile anılıyor olması yeni bir olgudur. 'Derinlemesine mülakat', 'sözel tarih', 'derin söyleşi'; 'röportaj' gibi tekniklere yakın duruyor görünmesine karşın kendine özgü kuralları vardır. Bu çalışmada sözlü tarih nedir, kuralları nelerdir, sözlü tarih yönteminin belgesel sinemada kullanımı ve Türkiye'de bu yöntemle hazırlanmış belgesel çalışmalara değinilecektir.

SÖZLÜ TARİH NEDİR?

'Sözlü Tarih' teriminin yaygın kullanımı yeni bir olgudur fakat bu, sözlü tarihin hiç geçmişi olmadığı anlamına gelmez. Aslında sözlü tarih, tarih kadar eskidir. Varolan ilk tarih türü sözlü tarihtir (Thompson, 1999, s. 19). İlk tarihçiler gelenek anlatıcılarıdır. Yazının yaygınlaşmasından önce, tarih dahil olmak üzere tüm toplumsal bilgi ağızdan ağıza iletilmek zorunda idi. Samuel Johnson'un iki yüzyıl önce işaret ettiği gibi 'Tüm tarih başlangıçta sözlüydü' (aktaran Thompson ve Perks, 1993, s. 4). Bugün bile, dünyada, insanların kuşaklar öncesine uzanan savaşların, felaketlerin ya da soy bilgilerinin öykülerini anlattıkları yerler vardır (Thompson ve Perks, 1993, s. 4).

Sözlü gelenek, geçmişteki kişilerle olaylar hakkında kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılmış anlatı ve tasvirlerdir. Sözlü gelenek, ileri düzeyde sanayileşmiş ülkelerde pratikte tükenmiş durumdadır, ancak esas olarak sözlü bir kültürün yerini okur yazarlığın henüz tam anlamıyla almadığı ülkelerde hala canlı bir güçtür. Afrika tarihçileri, 1950'lerden beri sözlü geleneği giderek artan bir güvenle incelemektedirler (Tosh, 1997, s. 190).

Tarihçiler yüzyıllardır kendilerinin ve başkalarının sorduğu sorular ve yazıya döktükleri cevaplarla, tanık olanların ya da katılımcıların ifadelerine güvenmişlerdir. Ancak bu yöntem 1940'da Columbia Sözlü Tarih Projesi'nden Allan Nevins tarafından kurumsallaştırılmıştır. Bu yöntemin kullanımı yolunda ilk büyük adım 1948 yılında sesin tele alınmasıyla atılmış, böylelikle görüşmeleri

---

* Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi

harfi harfine yazıya dökmek mümkün olmuştur. Hem bant hem de yakın dönemde video kayıtları ve özellikle kaset bant kaydediciler, sözlü tarih hareketinin oluşmasına yardım etmiştir (Kyving ve Marty, 2000, s. 70).

Sözlü tarih geçmişin yaşayan belleğidir. Herkesin kendi yaşamına ilişkin anlatabileceği bir öyküsü vardır. Bu yaşam öyküleri yüzyılımızın tarihi için değerli bilgiler içerir. Bunlar, benzeri görülmemiş değişiklik dönemlerinin, bu değişiklikleri yaşayan erkekler ve kadınlar aracılığıyla doğrudan anlatımıdır. Bu tür yaşayan belleklere şimdi başvurulmazsa sonsuza kadar yok olurlar. Sözlü tarihçiler onları gelecek için kaydederler (Thompson ve Perks, 1993, s. 4).

Bant kaydıyla, sözlü tarihçiler, görüşmeler yaparak ve yaşam öykülerindeki anıları bantlardan çözümlenerek yeni bir tür arşiv yaratabilmektedir. Bu bireysel deneyimin engin toplumsal çeşitliliğini eşsiz bir kendiliğindenlik ve canlılıkla yakalayan, yazılı olduğu kadar sözlü bir arşivdir (Thompson ve Perks, 1993, s. 79).

Topluluk, kurum ve aile tarihiyle uğraşanlar için insan hatıraları özellikle önemlidir, çünkü üzerinde çalışılan tarihi büyük olasılıkla, yaptıklarıyla, ettikleriyle ilgili uzun uzadıya yazılı belge bırakma konusunda ne isteği ne de zamanı olan kadınlar ve erkekler yaratmışlardır (Kyving ve Marty, 2000, s. 69). Yaşı, işi, yeteneği ya da önemi ne olursa olsun, her bireyin kendi yaşam deneyimi hakkında söyleyeceği ve başkalarıyla paylaşacağı ilginç ve önemli şeyleri olması, sözlü tarih çalışmasının temellerinden biridir. Bu sözlü tarihe özel bir toplumsal potansiyel sağlamaktadır. Köklerini yitiren ya da marjinalleşen toplulukların, geçmişlerine ilişkin anlam ve gurur duygusunu yeniden oluşturabilir (Thompson ve Perks, 1993, s. 5).

Sözlü tarih siyaset tarihi, işçi tarihi, yerel tarih gibi tarih içerisinde saha çalışması geleneğinin varlığını sürdürdüğü alanlarda ya da tarihçilerin sosyoloji, antropoloji veya lehçe ve folklor araştırmaları gibi farklı saha çalışması disiplinleriyle ilişki kurabildiği alanlarda gelişme göstermiştir (Thompson, 1999, s. 59). Sözlü tarih okullarda, üniversitelerde, kolejlerde, yetişkin eğitiminde ya da topluluk merkezlerinde, gerek gruplar, gerekse bireysel öğrenci girişimleri açısından proje çalışmalarına özellikle uygundur. Sözlü tarih çalışması her yerde yürütülebilir. Ülkenin herhangi bir bölgesinde yerel olarak çalışılabilecek pek çok konu vardır: bir yerel sanayinin ya da zanaatın tarihi, belirli bir topluluktaki sosyal ilişkiler, kültür ve lehçe, aile içindeki değişimler, savaşların ve grevlerin sonuçları ve bunun gibi pek çok konu. Bir sözlü tarih projesi her durumda uygulanabilir. Proje birtakım güncel konuların tarihsel kökenlerine odaklandığı takdirde tarih çalışmalarının günümüz ortamına uygunluğunu da gözler önüne serecektir (Thompson, 1999, s. 7).

Doğru ve etkili biçimde sözlü tarih çalışmaları yapabilmek için iki genel öneri faydalı olabilir. Birincisi, şartların pratiği değiştirdiği unutulmamalıdır. Örneğin aile tarihi konusunda yalnız çalışan ve görüşme yaptığı kişi yi tanıyan bir tarihinin (biz buna araştırmacı diyebiliriz) yaklaşımı, grup halinde çalışan, iyi ve açık seçik tanımlanmış amaçları olan tarihininkinden farklı olacaktır. Birinci durumda, görüşme yapan kişiler anıları toplamaya ve bilinen gerçekleri yeniden canlandırmaya çalışacaklardır. Görüşme konudan saptığında yeni bilgilerin ortaya çıkabileceğinin farkında olan bu kişiler, önceden belirlenmiş soru öbekleri konusunda ısrarlı olmayacaklardır. Önceden tanımadıkları daha sonra da karşılaşmayacakları kişilerden bilgi alma amacıyla hareket eden görüşmeci kadrolarından oluşan grup projelerinde –rneğin mahalle tarihi- her görüşmeciye, özel bir sırada düzenlenmiş ve harfi harfine sorulması gereken soruları ve bu soruları sorma talimatını vermek iyi olur. Bu tip durumlarda görüşme büyük bir araştırmanın bir parçasını oluşturur ve araştırılan popülasyonun bir bölümü tarafından cevaplanmayan sorular projenin tamamının değerini azaltacaktır. İkinci genel doğru, sözlü tarihin yalnızca bir araç olduğu, kendi içinde bir amaç olmadığıdır. Bilginin derlenmesi, özümsenmesi ve yorumlanması amacına yönelik bir sürecin yalnızca bir bölümüdür (Kyving ve Marty, 2000, s. 71).

Görüşme yapılan kişiler genellikle yaşlı olduğundan, görüşmeyi yapan kişiler zamanın daraldığı hissine kapılabilirler. Kütüphaneler ve arşivler daima burada olacaktır ama insanlar ölebilirler. Sözlü tarihin aşağı inmekte olan bir asansöre tırmanmaya benzediği söylenmiştir; dinlenmek için zaman yoktur. Sözlü tarih konusunda hevesli olmak iyidir ama asıl önemli olan şey, tarihsel kayıtlara katkıda bulunabilmeyi başarabilme konusunda sözlü tarihin taşıdığı potansiyeldir (Kyving ve Marty, 2000, s. 72).

Başarılı bir görüşme yapabilmek yetenek ister. Fakat görüşme yapanın arkadaşça ve samimi bir sohbetten resmi, kontrollü bir şekilde sorular yöneltmeye kadar uzanan pek çok farklı biçimi vardır. Başarılı görüşmeciler, kendileri için en iyi sonuçları verecek, kişiliklerine uygun yöntemler geliştirirler. Görüşmede başarılı olmak için kişinin sahip olması gereken bazı vasıflar vardır onlara karşılık verirken esnek olabilmek, görüşlerine anlayış ve sempatiyle yaklaşabilmek ve her şeyden önce sessizce oturup dinlemeye istekli olmaktır (Thompson, 1999, s. 173).

GöRüşMENİN KURALLARI

İlk adım, okuyarak ve başka yollarla n bilgilerin hazırlanmasıdır. Bunun nemi yerine göre değişir. Bazı çalışmalara başlamanın en iyi yolu, bilgi edinmek için görüşmeler yapmak, bir alan planı çıkarmak, fikir edinmek ve bilgi toplamak olabilmektedir. Bunların yardımıyla bir sorun belirlenebilir ve konuyu

çözümlemek için gerekli kaynakların yeri tespit edilebilir (Thompson, 1999, s. 173).

Görüşmenin zamanı, görüşmek istenilen kişiye önceden bildirilebilir, gerekirse bir ön görüşme yapılabilir, planlar ve amaçlar açıklanabilir. Video kaydı için gerekli ekip elemanlarının sayısı asgari düzeyde tutulmalıdır. Sayının artması görüşülen kişiyi tedirgin edebilir. Bu durumda kamerayı kullanan kişi aynı zamanda ışık düzenlemesini de (ışık gerekiyorsa) yapabilir. Görüşme öncesi ekip elemanları ile toplantı yapılabilir. Bu toplantıda sağlıklı bir görüşme ortamının nasıl yaratılacağı tartışılması önemlidir. Ekip elemanlarının da çalışmanın amaçlarına inanması onların çalışmaya olan katkılarını arttırabilir. Hazırlık aşamasında gösterilen özen ve yapılan işe olan saygının davranışlara yansımaları, önemsenme duygusunu karşı tarafa hissettirme gibi ayrıntılar önemlidir. Anlatıcının rahatlığı, karşısında kendisini can kulağı ile dinleyen bir grup insanın olduğunu hissetmesi ile sağlanabilir.

Görüşme bir sohbet ya da dialog değildir. Görüşmenin en temel özelliği görüşülen kişinin öyküsünü anlatmasını sağlamaktır. Sorular 'evet' ya da 'hayır' yanıtından daha fazla bilgi alacak şekilde düzenlenmelidir. Bu nedenle 'niçin', 'nasıl', 'nerede', 'ne tür' ya da 'nasıl' diye başlayan sorular düzenlenmelidir. Bir defada tek ve açık soru sorulmalıdır. Genellikle görüşmeciler bir defada pek çok soru içeren sorular yöneltilir. Bu durumda görüşülen kişi ya ilk sorulan yada son sorulan soruyu yanıtlayacaktır. Görüşülen kişinin öyküsünde anlattıklarının ne kadarının görgü tanıklığına ne kadarının başkalarından edinilmiş bilgilere dayandığını belirlemek için görüşülen kişinin o olayın içindeki rolü ortaya çıkarılabilir (Baum, ?).

Görüşmeyi tanımlayan bilgiler bir kart üzerine yazılarak görüşme dosyasında saklanabilir. Bu kartlarda, tartışılan ana konularla birlikte bu konuların konuşulmaya başlandığı anlar da belirtilmelidir. Video kaydı yapan araştırmacılar master bantları (hangi formatta olursa olsun) time kod kaydedilmiş bir VHS kopyasını çıkarabilir ve deşifrelerini bu kopya üzerinden yapabilirler. Bu şekilde çıkarılan bir indeks, çalışmanın hızını arttırabilir ve yüzlerce saat sürebilecek kayıtların içinde kaybolmayı önleyebilir.

İster ses ister video kaydı olsun bantların zarar görmemesi için; düşük nem seviyesinde, çok sıcak ve soğuk ortamlardan uzak koşullarda saklanmalıdır. Görüşülen kişiden bant ve onun yazıya dökülmüş biçiminin kullanılabilmesi için gerekli izin belgesi alınmalı ve güvenli bir yerde saklanmalıdır.

Her sözlü tarih çalışması yapılan insanın kişisel arşivi, fotoğrafları, belgeleri görsel olarak da belgelenmelidir. Bu aşamada görüşülen kişinin izni alınmalı, ödünç alınan belgeler zamanında sahibine iade edilmelidir.

TÜRKİYE'DE SÖZLÜ TARİHİN BELGESEL SİNEMADA KULLANIMI

Sözlü tarih yöntemine temkinle yaklaşan günümüz tarihçileri bile artık çalışmalarında bu yöneme yer vermekte ve yararlanmaktadırlar. Sosyologlar, antropologlar ve hatta folklor araştırmacıları için eşsiz bir kaynak oluşturan sözlü tarih yönteminin belgesel filmciler tarafından göz ardı edilmesi beklenemezdi.

Belgesel sinema, sözlü tarih gibi, insanı çıkış noktası olarak ele alan, bir hayatın sadece kendisini temsil ettiğini kabul eden bir yaklaşıma sahiptir. Nasıl sözlü tarihin verileri, diğer bilimsel disiplinlerin kaynağını oluşturabiliyorsa belgesel sinemanın da öykülerinin kaynağını oluşturabilir. İnsanın, gündelik hayatın, bireysel yaşamışlıkların, birikim ve deneyimlerin, herkes için hayatı yorumlama hakkının, her türlü bilginin diline kavuşmak...Hayatın tüm ayrıntı ve renklerinin ortaya çıkması... Sözlü tarih çalışmaları, belgesel sinemaya geniş bir yaratım alanı sunar (Sakızlı, 2000, s. 1386).

Video ya da filme kaydedilen sözlü tanıklıklar belgesel filmin başvurabileceği önemli bir kaynaktır. Ses kayıtlarının yanı sıra görüntü kaydı ile sözel tanıklığına başvuru kişinin fiziksel özelliklerine, mimiklerine, jestlerine, yüz ifadesine de ulaşılır. Son yıllarda yapılan kimi belgesel filmlere baktığımızda sözlü tarih yöntemini kullanan çalışmalara rastlamak mümkündür.

Tarih Vakfı'nın 'Bir Çağdaşlaşma Projesi' olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 75 yılı etkinlikleri çerçevesinde gerçekleştirilen '**Cumhuriyetin Anıları**' Sözlü Tarih ve Belgesel Film Projesi 13 belgesel filminden oluşan bir dizidir. Bunlar aşağıdaki gibidir (Tarih Vakfı Belgesel Filmleri, 2001):

- **CUMHURİYET'İN ÇİZGİLERİ.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı iki bölüm halindeki belgeselde kılık kıyafet kanunuyla birlikte yaşanan değişim, uyum sorunları, 40'lı yıllarda Olgunlaşma Enstitüsü'nün modaya etkisi ve 'şık'lı yılları, sonra modanın ortaya çıkışı, moda-marka ve günümüze kadar şıklığın kendini rahatlığa, spor giyime bırakması konu edilmektedir.
- **BAŞIMIZIN ÜSTÜNDEKİ KİMLİKLER, ŞAPKALARIMIZ.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı belgeselde şapka inkılabıyla beraber geleneksel başlıkların çıkarılıp şapkaya geçiş, yaşananlar, modaları ve bugünü konu alınmaktadır.

- **DEĞİŞEN HAYATLAR, İNİP ÇIKAN ÖKÇELER.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı belgeselde kurtuluş mücadelesi sonrasında yokluk yıllarından bugüne, çarıktan pabuca geçiş evreleri, bayramlık pabuçların sevinçli anıları anlatılmaktadır.
- **ZAMANLAR, MEKANLAR VE MUTFAKLAR.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı belgeselde yaşanan mekana bağlı olarak mutfakların dönüşümü, mekansal değişimlerle paralel gelişen, mutfak ekipmanları, tel dolaptan buzdolabına, pompalı ocaklardan gazlı fırınlara yolculuğun öyküsü yer almaktadır.
- **ÇARŞILAR VE MÜŞTERİLERİ.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı belgeselde değişen alışveriş biçimleri ve mekanları, Bakkal Rıza Dayı ile ahbaplık ederek alışverişten bugünün hipermarketlerine, veresiye defterinden kredi kartlarına geçişin öyküsüne yer verilmektedir.
- **CUMHURİYET'İN SOFRALARI.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı belgeselde yemek yeme biçimleri, adabının değişimi, yer sofrasından masaya geçiş, dışarıda yemek, yemeğin gelişmesi ve çağımızın hızını yakalayan fast-foodlar anlatılmaktadır.
- **OTOMOBİL UÇAR GİDER.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı bu belgeselde ilk otomobillerin sadece küçük bir elit tabakada ve devlet erkanında akışları, giderek yerli sanayinin gelişi ve bugün gelinen nokta anlatılmaktadır.
- **UNUTULMAYAN TATİL GÜNLERİ.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı bu belgeselde 75 yıl boyunca değişen, gelişen tatil kavramı, tatil mekanları, tatil alışkanlıkları, komşu gezmesi, bayram tatilinden ihtiyaç tatiline kadar hayatımızın unutulmaz günleri konu edilmektedir.
- **PARANIN ÖNÜ ARKASI.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı belgeselde cumhuriyet boyunca kağıt paranın üzerindeki resimlerin, simgelerin, ifadelerin nedenleri, para tasarruf biçimleri, kurumları ve bugünü konu edilmektedir.
- **EVİN İÇİ VE MOBİLYALARI.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı bu bölümde evin mekansal değişimi ile birlikte büyüyen ev, ayrılan mekanlar (odalar) ve mekanların değişen mobilyaları konu edilmektedir.
- **CUMHURİYET'İN RADYOLU GÜNLERİ.** Yönetmenliğini Asaf Köksal'ın yaptığı bu bölümde yaşantımıza girdiği ilk günlerdeki tek iletişim kaynağı olan radyonun evdeki konumu, önemi, giderek yaygınlaşması ve özel radyolar konu edilmektedir.
- **DARÜL ELHAN'DAN KONSERVATUVARA.** Yönetmenliğini Mehmet Eryılmaz'ın yaptığı belgeselde, Osmanlı döneminde (2. Meşrutiyet) İstanbul'da kurulmuş olan ilk resmi musiki okul kimliği ile ülkemizin müzik anlayışında önemli rol oynayan Darül Elhan anlatılmaktadır.

- **CUMHURİYET'İN 75. YILINDA MÜZİĞE BAKIŞLAR.** Yönetmenliğini Mehmet Eryılmaz'ın yaptığı bu bölümde ülkemizin müzik geçmişinde 20.yüzyıla doğru iyice ivme kazanmış olan değişimin, Cumhuriyetle birlikte girdiği yeni süreç anlatılmaktadır.
- **TARİŞ BELGESELİ.** Yönetmenliğini Enis Rıza'nın yaptığı bu belgeselde kurum tarihi kapsamında yapılan Tariş çalışmasına paralel olarak yapılan sözlü tarih çalışmaları ile yürütülen anı ve izlenimleri içermektedir.

Tarih Vakfı projeleri dışında, yönetmenliğini Samih Rifat'ın yaptığı **Simurg** adlı belgeselde Melih Cevdet Anday, Lütfü Ömer Akad, Necil Kâzım Akses, Ömer Asım Aksoy, Ekrem Akurgal, Cevat Memduh Altar, Cahit Arf, Cihat Burak, Abidin Dino, Füreya, Macit Gökberk, Ara Güler, Yaşar Kemal, Bedia Muvahhit, Aziz Nesin'in yaşam öyküleri kendileri ile yapılan söyleşiler yoluyla aktarılmaktadır.

Yönetmenliğini Enis Rıza'nın üstlendiği **EGE BELGESELİ** 30'ar dakikalık 4 bölümden oluşmaktadır. 19. yüzyılın son çeyreğinden başlayarak, İzmir ve Ege'nin son yüzyılımı inceliyor. İktisadi ve siyasi tarih, basın, sosyal ve kültürel hayatın renkleri belgeselin işlediği konular arasındadır. Altmış kadar akademisyen, uzman, işadamaı, gazeteci-yazar ve Ege'li ile çekimleri yapılan belgesel işgal yıllarını, kurtuluşu, mübadeleyi o günleri yaşamış Ege'li insanların anıları ile seyirciye aktarmaktadır. Belgeselin yapım tarihi 1997-1998'dir (Sakızlı, 2001b).

Yönetmenliğini Enis Rıza'nın gerçekleştirdiği **TÜRK İKTİSAT TARİHİ SEYİR DEFTERİ**, İstanbul'un fethinden günümüze kadar olan tarihsel süreçte, iktisat kültürümüzün gelişimini incelemektedir. Belgeselin konusu iktisat tarihi olmakla birlikte, sosyal, kültürel ve siyasal gelişmelerde belgeselde yer almaktadır. İktisat tarihinin kilometre taşlarını oluşturacak konularda somut değerlendirmeler, hatta yakın tarihimiz için anı ve anekdotlar , farklı tezleri savunan 50'yi aşkın kişi ile yapılan söyleşi çekimler aracılığıyla aktarılmaktadır. Yapım yılı 1993 olan belgesel 40'ar dakikalık 8 bölümden oluşmaktadır (Sakızlı, 2001c).

Yönetmenliğini Enis Rıza'nın üstlendiği **CUMHURİYETİN HAYALLERİ**'nde, Cumhuriyet'in kuruluş ve gelişimi, o dönemi yaşamış insanların tanıklıkları üzerinden anlatılmaktadır. 70 yaş ve üstü olmak üzere, 75 kişi ile söyleşi çekimler sonunda gerçekleştirilen 4 bölümlük belgeselin 'Sazanlar ve Süvariler' adını taşıyan ilk bölümünde, işgal yılları ve Kurtuluş Savaşı dönemi anlatılmaktadır. İkinci bölümün başlığı 'Ceylanları Önüne Katmak', Cumhuriyetin kuruluşu, Harf Devrimi, okuma-yazma seferberliği, halkevleri, köy enstitüleri, dünya klasikleri ile tanışma serüvenleri anlatılmaktadır. 'Boş Koltuğa Selam Vermek' adını taşıyan üçüncü bölümde ise Cumhuriyetin 10.yıl kutlamaları,

Üniversite Reformu, genç Cumhuriyetin yeni kuşakların eğitimi için gerçekleştirdiği fedakarlıklar, Atatürk ile anılar ve Atatürk'ün ölümü anlatılmaktadır. 'Hayallerden Bir Dünya Yaratmak' adlı son bölümde ise Cumhuriyetle birlikte oluşan yeni sosyal hayat ve kültür, anılarla aktarılmaktadır (Sakızlı, 2001a).

Enis Rıza'nın yönettiği bir başka sözlü tarih çalışması ürünü belgesel ise **"İSTANBULUN ÇOCUKLARI" RUM OKULLARI**. 'Osmanlı'dan Günümüze Azınlık Eğitimi' projesinin bir bölümü olan çalışmanın yapım yılı 1998'dir. Belgesel filmde, 1453'ten günümüze kadar geçen sürede İstanbul'da eğitim vermiş-vermekte olan Rum okulları incelenmektedir. 50'şer dakikalık iki bölümden oluşan belgeselde çok sayıda kurumun ve kişinin arşivlerinin yanı sıra yapımın gerçekleştirildiği dönemde Yunanistan'da ve İstanbul'da yaşayan ve farklı dönemlerde bu okullardan eğitim almış, bu okullarda öğretmenlik/öğretmenlik yapmış kişilerle sözlü tarih çalışması yapılmış; konunun uzmanı tarihçi ve araştırmacılarla gerçekleştirilen röportaj çekimler de filmde yer almıştır (Sakızlı, 2001d).

SONUÇ

Sözlü tarih yöntemini kullanan tarihçilere, sosyologlara karşı tekrar tekrar çeşitli eleştiriler yöneltilmiştir. Bu eleştirilerin genel başlıkları şöyle sıralanabilir: Küçük ölçekli tarih üzerinde yoğunlaşan yöntemlerinin tarihi anekdotlara dayalı bir antikacılığa indirildiği, geçmiş kültürleri romantikleştirdikleri, görece durağan kültürler üzerinde çalışmaları nedeniyle, hızlı değişimin belirlediği modern ve çağdaş dünyaları ele alamadıkları ve bu bağlantı içinde, siyaseti ele almakta yetersiz kaldıkları gibi (Iggers, 2000, s. 116). Thompson (1999, s. 123)'a göre sözlü kaynakların inanılabilirliği farklı bir inanılabilirliktir. Sözlü tanıklığın önemi genellikle gerçeklere bağlı olmasında değil, yaratıcılığın, sembolizmin ve arzuların da işin içine girdiği noktada gerçeklerden uzak oluşunda yatar. Kollektif belleğin de bireysel belleğin de inşası ve anlatılması, yetenek, ustalık ve hayal gücü isteyen, başkalarından bir şeyler öğrenmeyi gerektiren bir sosyal süreçtir. Fakat hikayeler insanların hayatlarını anlatırken, değerleri aktarmak amacıyla da sık sık kullanılır; önemli olan anlatılan olayın doğru aktarılıp aktarılmadığı değil, hangi sembolik doğruları aktardığıdır.

Bununla birlikte sözlü tanıklıklar, destek olarak kullanılacak öteki kanıtlarla (resmi evraklar, belgeler, fotoğraflar) ve öteki görüşmelerle denetlenebilir ve desteklenebilir.

Bütün bu eleştirilere karşın sözlü tarih araştırmalarının merkezinde, geleneksel kaynaklarda ihmal edilmiş kadınlar, erkekler ve hatta çocuklar yer alır.

Biyografiler ve hatıratlar, onların yaşamlarının yeniden canlandırılmasında önemli yer tutarlar. Dikkatle yürütülen derinlemesine görüşmeler, siyasal ve toplumsal tutumların karmaşıklığına ışık tutabilir. Sözlü tarih yöntemleri özellikle Almanya’da ve son yıllarda eski Sovyetler Birliği’nde, yakın tarihin inşasının bir parçası olarak kullanılmıştır (Iggers, 2000, s. 116). Randall (1999, s. 11) bu konudaki görüşlerini aşağıdaki gibi belirtmektedir:

Kabul etmeliyiz ki çoğumuz kendimizden söz etmekten hoşlanırsınız. Bize güç verdiğinden midir, kendimizi daha az yalnız hissetmemizi sağladığından mı, yoksa aynı anda sayısız ihtiyacı birden karşıladığından mı, çoğumuz kişisel tarihimizin bir kısmını ya da bir versiyonunu başkalarına -ve bir anlamda-kendimize anlatmaktan yarar sağlar gibiyizdir. Uygun koşullar altında çoğumuz, genellikle küçük bir davetle bile, teslim olmaya sevecenlik karışımı bir duyguyla hayatımızın genel ‘hikaye’si olarak düşünme eğiliminde olduğumuz şeyleri konuşma fırsatının üstüne atlarız.

Kendini yeniden yaratma sürecinde hayatını hikayeleştiren insan ile bu hikayeleri kaydetmeye, kalıcı kılmaya çalışan bireyin buldukları bir nokta var: geleceğe geçmişten ve bugünden izler taşımak, belge bırakmak hatta unutulmamak, unutturmamak.

Romancı Alex Haley’in, ‘Yaşlı bir insan öldüğü zaman bir kütüphane yanmış gibi olur’ (aktaran Randall, 1999, s. 194) sözü; sözlü tarih çalışmalarını, bu yöntemle ortaya çıkan ürünlerin önemini ve gerekliliğini vurgulamak açısından anlamlıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Baum, W. K. (?). Oral history for the local historical society. Tips for interviewers [Online] Available: <http://www.lib.berkeley.edu/BANC/ROHO/rohotips.html>

Iggers, G. (2000). Bilimsel nesnellikten postmodernizme: Yirminci yüzyılda tarih yazımı. G. Çağalı Güven (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kyving, D ve Marty, M. (2000). Yanbaşımızdaki tarih. N. Özsoy (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Randall, W. L. (1999). Bizi biz yapan hikayeler: Kendimizi yaratma üzerine bir deneme. Ş. Süer Kaya (Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

Sakızlı, E. R. (2000). Sözlü Tarih ve Belgesel Sinema: Tarihin Sivil Olarak Kavranması. XI. Uluslararası Sözlü Tarih Konferansı: Crossroad of History: Experince, Memory, Orality, 3, İstanbul: Bogaziçi Üniversitesi Yayınları.

_____ (2001a). Cumhuriyetin hayalleri. [Online] Available:
<http://www.vtr.com.tr/projeler/projeler.html>

_____ (2001b). Ege'yi düşünmek. [Online] Available:
<http://www.vtr.com.tr/projeler/projeler.html>

_____ (2001c). İktisat tarihi seyir defteri. [Online] Available:
<http://www.vtr.com.tr/projeler/projeler.html>

_____ (2001d). İstanbul'un çocukları Rum okulları. [Online] Available:
<http://www.vtr.com.tr/projeler/projeler.html>

Tarih Vakfı Belgesel Filmleri (2001) [Online]. Available:
<http://www.tarihvakfi.org.tr/html/belfilm.html>

Thompson, P. (1999). Geçmişin sesi: sözlü tarih. Ş. Layıkel (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Thompson, P ve Perks, R. (1993). Sözlü tarih kılavuzu. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

Tosh, J. (1997). Tarihin peşinde: Modern tarih çalışmasında hedefler, yöntemler ve yeni doğrular. Ö. Arıkan (Çev.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.